ПРЕДСѢДАТЕЛЬ

РОДИТЕЛЬСКАГО КОМИТЕТА

при

II женской гимназіи

Въ Херсонѣ.

..... 190 г.

1919 р. 8. IX.

Любий брате!

Спасибі за листа. Я ждав його від тебе й моя надія була не марна. Я писав тобі перед Великоднем, здається, й очевидно мій лист до тебе не дійшов. Все таки дякувати Богові, що Мама жива. Я після твого листа думав, що вона вже на тім світі... Слідит її буде для нас усе одно як для всіх, коли і його вибили вкупі: розпадуться стіни... А то все таки той старе кладо, а так-сяк держиться. Ми живемо по старому, все вкупі. Тільки що до кого, що перетерпіли кризіс: Віра ся знімла в останній час у гарячці й його самого. Тепер сидить дома, відпочиває. Соня тільки зостається без праці, а коли-що

[illegible]

й дали відпустку без утримання платні, до
журнал, при якому була друкарня конфіскована,
припинено тимчасово (сподівалось), а може
й назавжди (боїлось). Сидимо я сам в Дем-
янці. Чи будуть мати [illegible] заробітків з недалекої
юї округи - невідомо. Мова в українській ан-
кодії. Очевидно зима буде дуже тяжка. Дорож-
нечу вважаю й тепер, як порівнять з осінню
минулого року, - страшенна й не видно, щоб
вона скоро полегшала. Топлива немає ніякого
Дають без дров і амуніції, електрики й кро-
сину (палимо в каганцях що попадеться), хіба й сидіти
соли, одним словом - без усього. Коли попадається
горщик хліба по 3 карб. фунт, то радіємо...
Була нежапка і в нас. Один раз ходили самі
брати воду з Дніпра... Тепер треба робити
запаси на зіму. Сьогодні Шура й Сеня одяг-
ли бочки й ходили до колодязя самотужки на
нетрезвій вулиці. Робимо все самі - до
колоду сміття з двору Шура. Одно с

1920. III. 23

Любий і дорогий Брате!

Користаючись з нагоди посилаю тобі цього листа і чотирі книжечки моїх творів у виданні „Українсько-Руської Книгарні". Передасть їх тобі д. Лещко, що їде до Канади на славу.

Ми, дякуючи Богові, поки-що живемо тихо-мирно, без особливих пригод. А заразом постійної посади не маю, бо й не шукав її, а тільки даю уроки українознавства. Наша „Книгарня" почавши видавати мої твори, забезпечила мені дієту на рік, а приблизно, по 6000 карб. кожний. То я рішив попробувати жити з літературної праці і замість письменської спекуляції, а головне підготовити свої твори до друку. В цьому році в мене мій 25-річний ювілей. Мушу сказати, що видавництво дуже зрадливо в його ознайомленню, головне видати, скільки буде справедливо моїх писаних. Але мої на-

весни. Соня й Ваня англійська; Соня – в узагальненій, а Ваня – в конкурентовому тві имени Левицького. Ліда тепер шукає собі посади, бо весною у 8 класі щось не клеїться. Так і перебивається, хоч дружечка буде...

Як ти живеш і твоя сім'я? Думаю, що важко тобі, бо ти один робітник. Саня зараз у Берславі; був в тім директорові гімназії, а тепер на якій посаді – не знаю. Перед Різдвом він тимчасово приїхав в Катеринослав до жінки через Одесу, але застряг в Одесі і бідував там 2½ місяці. Живе у гімназії в нижньому класі; кормив усі сили, які і зарятував тудій у Одесі, і вернувся до Берислову.

Тепер у мене до тебе прохання.

Недавно дізнався я з Катеринослава від Українських видавництв в Сівєрній" про згоду на видання моїх творів, після мого листа мені 10 листопада 1914 року! Умови, хоч не блискучі, але не тендітні "Спілки" прийнятні.

Моєю бідою в тім, що лист ішов до Одеси більше 3х місяців. За цей час багато змінилося у Дніпрі було узгоджено. За цей час почали видавати моїх творів у Одесі, хоч я з нашим видавництвом ніякими умовами не зв'язаний, що дуже, що не маю передати кому-небудь видання творів. У Одесі друкувати зараз дуже дуже і всього по питанні або по нехватці артистів, а ринок заповнений. Тому мені цікаво було б коли видання було б тепер не в Одесі, а в другому місці, хоч в Катеринославі. Можна було б якось почекати, щоб або подивитися ситуацію, або почати в Катеринославі видання на-ново. Це також справа, що при сучасному економічному відношенні її дуже важко в нікчемні часи може і немудрено буде певним, що спосіб знову скоро налагодиться. Треба завести якісь зносини коло економічної частини. Так ось я й прошу тебе: порадуй Ваше видавництво з своєю ідеєю,

показати Українське видання. Тут ще навіть
видати перший наш переїзд, і оповідань, розбивши
їх на книжки по шість-сім оповідань, та видати
окремо статті про Україну і Українство.
Але задля цього видання треба і приїхати
сюди. В нашій пашпорт (який був, - уявіть
собі.) не знаю, чи належить сюди їхати.
Видання потрібне, що ви будете в Українській
мові писати, а друге без Української. Мені одно
бажання видати свої твори, коли живий.
Отже порадьтеся з своїми видавцями: що вони
придумають і які у їх задні есть засоби. Бо
за цього свідчення ми могли б вимінятись по
гроші і те що писано в мистецькій вико-
нанні тепер немає.
Більше нічого. Пиши про своє здоров'я й спо-
кійніше, про свої сім'ї й Луганчан. Звідси ми
нічого певного давно не маємо. Наші шлють
привіти і вітання й поздоровлення усіх найкращого
в новім році. Будь здоров.
Твій брат М. Куліш

Херсон.
1924. V. 3.

Любий брате!

От уже й свята минають – і Христові, які, й Радянські – взагалі весняні, а весни справжньої й досі нема. Холодно й сиро. І так якось і на душі почуваєшся. Це просто мабуть сторічний заробітчик. Хоч, по правді кажучи, й раніш весело не бувало. Якось великодні свята у нас завжди минали сумно: згадуєшся далеке дитинство, Новотроїцьке, Дніпр, ліси і гори, і – головне – ті, кого вже давно на світі нема?... Все мені згадується, як ми з Ліпою, коли ще дівчинкою, дрібками рвали й сипали на Карауєвій Могилі, на сонечку, на тихому весняному вітрі... А Поля, буває, не може дійти якусь, роскисне

й замість себе де-небудь у Дніпрі. Їй було важко ходити.

Ех, весна, весна, молоді літа! Жити б і жити, а справжній, живий, не бутафорний! Вараз уже й кінь притупував, а я й досі живо уявляю, як пахне не тільки та грядочка кашки, а й „ряса", й „полісок", і нарциси, і ті жовтенькі квіточки, що з їх потім волохатенькі помпончики виходять, і розцвітаючий на вітру. А ворожок червоний. А конвалії! Якби їх, таких конвалій, було, по дюжині в кулаках росите!

Тут, у Херсоні, й по-весні багато троянд і тюльпанів і ірисів рожевих. Навіть в одну вивезли. А все не те, бо сумую по-дому скажімо:

А молодість не вернеться,
Не вернеться вона!..

І через те сум гніздиться мене по весні.

От через цей сум і пишу оце зараз до тебе. Курчиш зранку листа від I, 27 ц.р.; де ти пишеш про свою дорогу й мимохідь моїх віршів у Дубівці, і так хочеться побачити тебе і Катеринослав. І маю надію, що побачимось. Мої домашні хотять, щоб я цим літом приїздив сюди. Думаю також поїхати в Катеринослав, заглянути на Кодак, а звідти до Харкова і Києва. Коли вакації кончаться — то й до Біле-Церкви. До Біле-Церкви — вкрай з того. Оце на „пробу" зразу, коли сама у мене будівельний час і остаточно вирішу, коли любу їхати, тоді напишу тобі й листа й тоді вирушу вільний.

Поїздити мені обов'язково треба, щоб провітритися, побачити людей, поговорити з ними, послухати їх, вслухатись і в свою душу серед нових обставин.

Мені вдалося цього року і в справах і

терпіти муки. Хоч, по правді кажучи, нема у мене ніякої певності.

На всякий випадок же-які інструкції Вітьці тобі дати у листі й, на випадок смерті?

Все це, звичайно, коли доля допомогти.

Як часто згадуєшся ти сім'ї твоїй? Тепер уже не мертвяка? Ми про тіло не мусимо. Живим тепер не потрібно: є що їсти й пити, потроху відлягається.

Цілую тебе і сім'ю твого брата-грека, сподіваючись цілувати скоро.

Всі мої цілують тебе й твоїх.

Будь здоров.

Твій М. Коцюбинський

190 р.

РЕДАКЦІЯ
РОДИТЕЛЬСЬКАГО КОМИТЕТА
при
II-жіночій гімназіи
въ Ченстохъ.

17 вересня 1926.

Дорогий Митя!

Одержав твого листа й „Зорю". Звістка про смерть Сані була важка, але не несподівана. Чомусь у мене давно була думка, що він умер. І справді, він духовно умер для нас давно, ще коло 1920 року, коли виїхав до Румунії, бо не подав про себе ні звуку (хоч мав повну спроможність написати або до мене, або в Луганск). Левко тому були важливі аргументи і вони коріннились у його психічній вдачі, глибоким чином. Чому здавалось, що все і всі проти його, скрізь він чув собі ворогів і не водив себе з людьми, що були йому друзями,

як з ворогами. А люді навпаки. Взагалі виявляв мало уміння поводитись з людьми. Через це й сімейне життя його було дуже важке. Він „жив" без кінця й краю.

Це все відносилось до другого періоду його життя. А коли він був юнаком, то був гарний і справедливий, вродливий і щирий. І взагалі він був нещасливий і все життя нещасливо й життя своє скінчив — десь між чужими людьми... Це все дуже й дуже важко. Я за два дні до його смерти дов був адресу брата Марії Олексієвни і просив у його дозволу, що він дасть про Саню і його життя. Тепер уже звідусіль до Саші М. Ол. і нашому „ім".

Ну, от іще один з нас йшов „під вічне сонце" і з ним шматок, що залишився, „ей небудь ури близок час". І нічого не поробиш: такий закон життя. Скоро ми все вони і через те, мабуть, таке прикре.

Я 10 вересня подав на ім'я Голосова О. Шумського прохання про призначення мені персональної пенсії, щоб кинути педагогічну працю і присвятити останні днів писанню. Звертався також до Харківського Місцевкому Письменників з проханням підтримати мене перед владою. Зустрів останнє по раді Хвильового. Він думає, що Місцевком вплине законно і вважає призначення пенсії можливим. Зустрівся до Шумського і написав, що зосталось життя мені „5–10 років, а певне і того менше". Тепер, після смерти Саші, бачу, що це дуже оптимістично...

„Вух" з виданням моїх творів і висилкою гонорару не поспішає: досі нічого не маю. Уроків у мене в цьому півмісяці буде багато — 36 годин. Через це літературній праці робити можу не дуже. Твої „історичні" місця Капустинська прочитав. Гадаю я в загальних, що Потьомкін

свій сад знов насаджу. Правда, чи гарно?

Як отримаєш листа і Лугинська, то напиши мені, як вони там живуть. Є й у мене думка на те літо, як знову будемо проїжджати до Богдарівки. Це літо я був більки у Харкові та на цей раз їздив з Сонею на виноградники в Основу. Гарно там, над Дніпром. Приємно було дивитись, як людина дикі куточки обробила в культурні плантації. І нам, сидячи на Дніпрові, я не раз казав собі: „Яка прекрасна сама природа, але прекрасне життя!"

У нас усе по старому, тільки Вера б'є посади. Внуки підростають, запасаються кубами. Які ж вони Сергійки? Цілую Вас усіх гарненько. Будьте здорові, на скільки можливо. Наші всі шлють Вам вітання.

Не перегортайся дуже працею: краще несмітно, ніж зворотно.

Твій М. Грушевський

29. VIII. 1930. Херсон.

Дорогий брате мій!

Відповідаючи тепер разом на два твої листи. – Спасибі за „гульвайбі". Як сподівався, що тепер удасться „записати" якісь пісні татарські. Думав, чи не попадеться до рук чого нового друкованого. Не поталанило – і так обійдеться.

Дуже шкода, що твоя хвороба так славітізувалась, що не піддається ніякім ліками. Але добре, що ти все таки відпочив у Криму. Гарно там. Я часто згадую і море, й гори, й людей, що їх стрічав там. Дещо з баченого й чимало описав в нарисах „Перед лицем Ані". Відав їх до „Червоного Шляху" і з 25 нарисів видрукували тільки чотири – початкові на цьому скінчили. А там описано й мою подорож до Кам'янець-Подільського і назад, де й ти був і багато дечого іншого. Очевидно писання моє ніколи не попсувало. Не на часі! Я таки пишу й пишу. Маємо комбі-

друкуєтьсь. Те не правді кажучи, я більше пишу для себе. Коли пишу, соціо, а соціо, єдіно бит. Це моє знайомство. Перестану писати, буду тільки знайомитись. Отрощусь у свиню якусь, аб що. А отрощуться у очку, зараз таку дорогущину, товарищу зовсім не цікаво. Вій „Золотий Пустир" давно переписав набіло. Після того багато час відов на ремонт навірних будівель, починаючи с-га. Усе почало, поправа мовалось. XI 18. VIII. знов узяв до рук і написав до 7 день цри нариси: „Сукна сукт" (єпіскоп Іоа Златоустий гради свою дядька в місті, в єпіскопському кріпосному соборі), „Волині рибалки" (аз і обездоленні Умілими бабраюсь в Дніпрі, спостерегаючи „золотих рибок", а пожалуй також за це сидять і мене шкурять) і „Умілій приспівці" (автуся Діоклетіян на покої у своїй віллі на острові Адріятики).

Як бачим, в цих „разнообразних" діверсіях

За не знаєть моє незвичайно одноманітне. Ні де не буваю, нічого не чую, нічого не бачу. Недавно оце чував в сотні радіо, отто і все моє. Збіралось поїхати до Харкова, але коли саме не знаю. Але я їздив через Кременчук, а не через Дніпропетровськ, і пішов у моє спокійне не можу. Треба їхати спеціяльно. З пенсією мою нічого не виходить. З Харкова повідомили, що перевід, щоб про неї клопотались не установа, по строкання якої було одержання пенсії („Рабіс"). Але я ніяк не можу сам піти до будинків, які зобов'язані мені пенсії, і дорожчить... Піду оце вже цими днями.

В місяць тому назад одержав я наречні листа від Андрія нашого. Ось що він пише. Дякує за книжки, що посилаю йому, за 4-ти. Тепер йому „повне діло, чого фізичний Кабінет закрили" а його перевели на завід фарбаут. Скоро завід не буде пра-

цювати, працювати ніхто не хоче, а їсти всі хочуть. 2го червня Маруся вийшла заміж за „Маркова Бориса Сергеевича он окончил Семско-хозяйственный институт теперь он агрономом Успенского района и получает жалованья 210 руб. в месяц а Маруся у него не бракиня на один месяц. Маруся осталася одинь од учитель, когда будет агрономи её наверно переведуть около Екатеринослава 60 верст. Зять Боря очень умный человек, его Папа и Мама умерли его Мама и дочка Надя были у нас три недели. Они живуть в селе Нечаевке Мелитопольского округа около Бердянска 30 верст от Азовское Море на берегу 5 верст. А Шенин дела нет у них одинь год он на практике, окончил техникум школу зн. г. его по-

сами в Магдагачи Уссурийской железной дороги. Он там работает техником, получает жалованья 220 р. и все там дорого. Он будет там до Августа или Октября, а потом будет учиться Техникуме пять годов будет Инженером. Надо учиться 3 года. А Лёля перешла 7-ю группу Лёля уезжает в Петровку она недалеко от Весёлой Горы один час комсомольцы уже начали убирать хлеб. Я помню что когда я был маленьким говорил прокатила дирала у.... ла и Кулешин был такой человек это правда Таня табаром Кали..."

Сегодня я получил вторую свою открытку. Пишет нетерпеливые письма: „я от Миши не получал писем и не знаю как он поживает я ему писем а его ответов нет."

Як бачиш, і у Андрія знімки йде своєю чергою і ва якщо гаразд. З дітей чудові люди. Я йому пишу сьогодні.

В моїй родині не все гаразд. На бідну Віру спустовали всякі напасті. То покусала її собака. Думали, що скажена, довго прививки і настрижені пупки не відправили на той світ. Потім виявилось, що собака була не скажена. Далі – обсипався у маминої дочки її, Тані, мишачий не голові. Думаючи, що лишай „стригучий", рентгенізували в Харкові. Через два місяці невинні були висмикувані волосся. А вона пішла до школи і дізнавалася на скарлатинку. Щастя, що хоч в не було Вазилії, пошти, друзів. Закінчили і рентгенізацію гроші. Коли лишай „стригучий", що через 4 місяці знов треба рентгенізувати... А це ж помимо всього і клопіт і гроші.

Ліда операцію б. Вчилась на акушерку

фахівців і буває виїжджає на практиці в господарку. Дома буває бувають. На два господарства приходиться робота Сані. Тринадцять, нещасна, до останнього. Показувала на пальцях які сильні що дівчат не хрумають. Шкода дівчат.

З харчами у нас не як, що і у Васі скрізь. Біда. Про мило, взуття і мануфактуру нашому брехтові; не „родіть нікі"; бабусі шкода. Добре, що хоч тютюну не палю, як і Ліда чоловік. А Віра палить на свою нещастя. Коли інші денебудь появляються у продажі вино, то там стоять Сева і Галя. Добиваються і до сигарет вихідних. Ну та знімки Андрієві не пощастило взагалі гріш ціна.

Маю відомості, що у Владивостоці ціни на продукти такі ж, як у нас. Але одяг це дешевша, наприклад, як ніж

ковбаси, а у нас давно вже забули, яка вона й есть... Для ремонту Вона купувала не товщу, а чисто крадені поварешками „рабочими“ на виробництві, звідки по 70 копійок фунт! Спекулянтів деякі розвивається більше. Перші спекулянтки-жінки робітників, наша нова буржуазія.

Ну та не варто про все це писати. Їсть його вдома.

Де ти купляєш, як сир у Харкові? І мені десь шукати буде шукати притулку. Який син Сашин у Ваганькові в лікарні: Жовч чи Кров? Думали було ми з Оленою поїхати його відвідати до Кіри, а тепер не доведеться через дорогу таксі. Бездітній тим мій дід не друкується. Ма будуть нема на неї. Будуй Дорогов. Мої сердечні вітання Ніні, Наталі Гаврилівні й Сергієві. Наші в цьому році Ліда і Шурик, шлють свої вітання. Відпу

Твій М. Гет

16.X.1930
Херсон.

Дорогий Ярославе!

Я вже дістав від тебе два листи підряд і одповідаю на їх разом. Живу я тихо, працюю по школі і дістаю багато книжок, які дістав від мого видавництва. Досить, що не знаю з чого жити. Крім на те, що почуваю літературна праця може дати шматок хліба, немає. Можна написати багато, але або нічого не видрукують, або змусять мовчати. Цього року я заробив усього 92 карб.

Про пополнення пенсії я дав письмо на виході з ВУК горем Інспектору Соцзабезу, але з Харкова повідомили, що справу треба вести через профспілку - ту установу, яка видала книжок, що в пенсії немає пояснень. Звернувся я тепер до Секції Наукових Робітників і

шам моя сторона легкими як руку. Бо голова секції на курорті, а підполковник на відпустці, мабуть сам шо-небудь будує. І знаєте, що люди легко й охоче виїжджають свою бензинову і немає в їх бензина будує дуже. Це добре відомо.

Весь час я гаряче працюю фізично й розумово і мало не кожні від мого настрою: очуми у мене цього року гарні квітки і дорогі кожен садок їх. Але вони мало радують мене. Все літо займався ремонтом майна свого – своєю силою і своїми руками. – Перерахував усе, що мі і у мене такий настрій, що скінчу все, а нам любко і в мочину. Надився, напрацювався не дарував таланта свого у землю, а в осінню сіру буденку, об якому студентам я кінцево не дам.

2/5 років працюю, як письменник, цілим літом був мій 25-річний ювілей, а не було ніякої сітки літературної й не згадували про його. Очевидно моя праця – не до чого! „Червоний Шлях" навіть імя моє забув і свої оголошення... Виходить, що я немов „заживо поховання"? І через що не все? – Через те ідіотське, вороже СРСР, до якого я не мав ані найменшої прихильности, і через яке пишу, перекладаю і не можу перепинити. Через їхні до Харкова і Вінниці. Київ. Але, коли сторінка і гнівався працює в Харкові Спілку в секції Наукових Працівників і комітеті в Харкові Академії, то їх таки підуть туди. Хочеться жити чистим і людяним людьми. Бо в Радянії я живу, як закупорений в пляшці муха. Живемо тільки тим, що маємо давати моя власна фантазія, власна творчість.

Пишу ва таки досить багато. Бо нічого іншого мені не залишається. Але збираюсь

кінчити. Велику повість з часів революції й голоду. Повинен був скінчити її тому осені, та ДПУ не дало. Кінчатиму тепер.

Дорожнеча у нас така сама, як і у Вас. Страшенна. Тепер хоч одержуємо по фунту хліба, а по довоєнні по 3/4, та ще й жилого. Худющі й жирів ніякіх немає. Добре, що ми запаслись бульбою і пампухом в свій час. Хоч не будемо зимою замерзати. Яка то вона буде? Поріжна була спітніла. Зимують бо на полі ячних нашім, що дізнаємо коло ДПУ в 54-му році по цілих сутінках. - У Черкасах в Лялі Д-ві будувався аеродром, довідувались немерзлими і погибельними каменями до мерзлої корми. Будівництво, звісно, вперто, але поки що до діла не дійшло. У всякому разі Черкаси підтягнуться поламі до Д-ну. Я писав тобі, що одержав листа від Андрія і привіз вістки з того листа. Ти одержав? Андрій писав, що Маруся вийшла заміж, а ти потім повідомляв мене про це. Думаю, що коли ти сам не одержав. Ну буде. Всім вітання від мене і твій рідний. Усього найкращого! Твій М. Гаврилюк

Любий мій брате!

Давно не мав я від тебе ніякої вісті і зараз дуже турбуюся, чи не трапилось з тобою що в сім'ї якого нещастя? І літа наші не молоді і час тяжкий і неспокійний - усе може трапитись.

У нас знову нещастя: 17 [illegible] в Коломиї Ганя поховала чоловіка Вірінього. Служив він там санітарним агрономом. Виїв в ДРУ в Коломиї, потім перевели до Хусту. Перебув там шість місяців, а звідти перевели до Одеси, до центрального ДРУ в нашій місцевості. Уже декого з них, що арештовані разом з ним, повідпускали, а його ще й досі не було. Бідна Віра переживає

Їдьмім до нас. Відучимо разом. Зараз вона в Одесі. Пішли туди відуги, щоб передати голубкові їжі й іншого дому потрібного. Ще вже друга її поїздка. А потім Дніпро Лавиць, навігація закінчилась і не знаємо, як вона повернеться назад.

За зятем вісти не знаємо і віримо що він вилуситься. Але як це все важко! І морально й матеріально! Пенсії ніякої ще і досі не повернули і десятого тому досі не отримали. Послав до деяких журналів свої праці і не знаю чи відгукнуться їх і чи заробітку що. Маю ідей свою довершити і надумаю, то до педагогічної праці я вже незвичен: і глухий і обмежений, а другої моєї недуги праці в моїх літах підшукати важко. Та й сили фізичної залишилось не багато. Взагалі перечитую у мене не майбутнє тогочасне і через те нахилив само й настрій. Вліпку і не почитаю всім добре працювалось і я чимало написав блискучих, а тепер ще немає нічого написаного і я ледві можу приписувати сяке сіяке до стому. Багато у всьому моєму значить і те, що стрілилось з сім'єю Вірою. Тепер у нас цілий день дівчачий гамір - не дають змоги зосередитись думку.

Як якось воно буде. Все таки надіємось на краще і духом не падаємо. Соня держиться бадьоро і працює надзвичайно багато: все на ній держиться - і діти, і внуки, і я.

Зараз одного бажаємо, щоб вернулась до сім'ї голубих Вірин. Вона сама, Віра, через страждання і клопіт зблід

Ніна шо. Міда і свою сім'єю живуть краще, коли шо. А шо буде далі – не...ду...мо.

Бажаємо щастя і сім'ї своїй в... гармонії, а найбільше здоров'я. А шо і Зак і Наталя Лаврилівна в осінні часи усе не здужають.

Цілую кріпко.

Твій М. Гуржівець

10. І. 1931.

Харків, Військовий госпіталь, Базарна вул. № 3/1.

P.S. До Харкова я так і не змігся бибатись, а тепер уже й думку покинув. Робив, що знаю, чого хочу, але це не те, коли говорять і люблять й бачать їх і вони тебе так самі.

7/IX. 1934

Любий Брандушко!

Так ось залишилось нас тільки двоє з батькової сім'ї. Одійшов до нас і бідний Андрій. Мабуть у нього була якась хвороба серця, а апоплексія тільки прискорила його загибель. І йому скорилась також доля, як тата, мами, Лізі, Саші і, здається, й Лелі. Така смерть хоч гарна (коли можна взагалі вживати це слово, коли кажуть про смерть, що людина не довго мучилась. Краще було б, коли б вони довго хворіли. Бо від смерти все одно не втечеш, а відсрочити її, як кажуть, по довгій хворобі - немає підстав сподіватись.
Все наше знайоме Андріївське зробилось не погане. Куди його глянеш, відсут-

косої освіти, незабезпеченості працею. Він змів скласти сім'ю і виховати в любі дітей. Це велике щастя, а любов і заслуга, його й Зінаїди Климтівни. Як порівняти долю його і Сані, що Сенкіна доля склалась далеко гірше, і через те він, мабуть, і вмер так рано. Бо коли він був у Херсоні, перед від'їздом до Києва, він був зовсім здоровий і не думав, що його кінець так близько. Вона його своєму нещастю дала, а вирвала від нього його дружину кохану...

Ти пишеш, що Наталя Савранська хворіє на „перипроктит", - що воно за хвороба, я про неї ні чого не чув. - Напиши. Нам тепер на сибірській території свій жіночок, за жінками нас. Дам місяць. Сама хворіла малярією, та і вона цими днями гуде щось подібне і сьогодні сиджу дома і пишу тобі в ліжку. На завтра зовсім повинна отрясатись. Віра теж якусь гидь з цією Херсоном. А Сара у її дітьми, Віктором, температура від 40°. Малярія теж малярія.

Ліда з своїм Фрідманом пішла на роботу до свого госпіталя і ще скоро зовсім їх назад. А Шурік приїхав до Омська і захворів корчю... Важко захворів на запалення. Головним чином через відсутність медикаментів, лікарів і взагалі культурних обставин. Сибір є Сибір, от і під Омском. Мало хто любить бути надовго цивільній обставині у ній. Один клімат і дві місяці зимою того варті! Взагалі дикий край.

Зараз ми з Олею дуже зайняті уроками. Ще не все. Вік, нестовіваш, все ніяк не дозволяє собі, не дивлячись на те, що було за всю весну і літо тільки два гарних дні. Зараз маємо гнилу кавуні і дощ, хоч менше прошу попередніх років. Не могли урожаю цього року. Гречиця - гірше. Тепер копаємо картоплю. Урожай середній. Всі ніяк дуже на зіму не запаслися. І кабаки бродять гарні і баклажани, хоч дуже пізні. Були не погані огірки і помідори, а цього і кукурудза.—

В Ізмаїлі сім'ї нашої ніяк не буде. Ще поки нічого. Одна те, що Віра з сім'єю переїзжає від нас на Ізмаїл в друге місце. Будемо Ізмаїл з-під.

Вітаємо тебе і Валечку Гафуровну. Будьте здорові. Щастить вам Бог тебе.

Твій М. Гафур

вися тільки „не благородно". До того ще завжди постає питання: для кого писати? Нема для кого. Хотілось би дружити пізнати на цілому світі (тяжкий час) людяним життям, свідомо дожидаючи кінця і з сердечного подяки приймаючи те, що Долі благородно буде дасть мені вилі останні дні. Хотілось би в своїй свідомості об'єднати все, що довелось побачити і пережити, довести до загального синтезу і за вдячи всьому останнє „прощай", одійти від людей і скарг ~~одійти~~ у невідоме. І вже багато йому я сказав отже „прощай", але ще душа не вичерпалась, ще вирує в ній незадоволеність і гнів. Бо ніяк не можу підняться над буденністю сучасності, вибратись із її гнилого туману. Не можу прийняти й нового. Хорошу, ре

мій жінка висить. Бо маю в грудях серце,
а не камінюку. – Але годі про це.

Дякую тобі за пам'ять про мене і за
добрі побажання. Поздоровляю і тебе й Нама
й говорить з тобою рожи і щиро бажає,
щоб він був для вас певною порадою.
Сподіваюсь на щось більше коли з якими
подіями. Коли б з відмінного кордону
системи не сталися умови змінили наше
й ваше, прилетіла б – і на міді не могу
знов. Краще не буде.

Твій лист я держав якраз на Молянку і
дістало дечого гарного настроєм мені в
цей вечір сидіння довгого мінулого.
Сеня, Ліда і Шурік вітають тебе і бажають
гарного здоров'я і тихого життя то-
бі. Міцно цілую тебе і Нашого Га-
рильця. Будьте здорові і не сподайте
духом. Твій О. Олич 20.I. 1935.

Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus —
Post iucundam iuventutem, post molestam senectutem,
Nos habebit humus!

Vita nostra brevis est, breve finietur,
Venit mors velociter, rapit nos atrociter,
Nemini parcetur!

Radiamo, koki mi joki, – pislja korotkoji
jokosti, pislja krovoblyvoji starosti nas prijme
tsia jama. Zhyttja nashe korotke, skoro kin,
Smert' [illegible]
[illegible] nikoho ne oblyshe!

Грустили-вертіли й порішили, що Сава
йому-сам, пошукає шлюбної і любої
собі жінки в Одесі. Але скоро після того було
Сашкові сумувати й Сава оженився в Кодимі
а.. жінка з Київом в Києві. Навіть гроші він
не міг не раз переслати їй. Одного разу вона
приїхала в Одесу, хотіла переїхати в Ку-
ми, але у нас була „Совєтська" і мусіла буть
одібрана від Одеси... Так і вернулась назад.
І зараз Сава ревнує в Бессарабію, шукає й тіпу
ні посади й нічого не має. Любить він на чу-
жана, з неробом, сварливая з людьми, ні на кому
не може спинитись, почав жадать дім і по-
стоянно жит. Взагалі йому участь і грустно
де небудь вонко, а жінка любить мало в йому
в цьому допомагає. Словом картина невесела.
Але він не дає своїх мил і вигукнув
окрім себе. Дуе недавно, збіраючись виїхать до
Одесу або кудись инде. Що для нові плани, при-
шов прощатися і почав дорікати нам, що ми

Про Саню я тобі писав. Коли румуни відібрали Бессарабію й почали румунізацію, він мусів шукати заробітку на Україні. Був у Києві й Одесі, нічого не знайшов. Нарешті його призначили в Кусок в реальну школу. Батьки були проти цього, бо в Кусок і циганські інспектори, що "гарно сидить у нас в Кусок", - на ті ж предмети - тиждень слово. Друзі йому не хотіли іти на ці предмети, бо він їх не знав та й душа його туди мало до них лежала. Нічого по-тому, крім лишніх клопотів. А Зінька не забула думати і Кишиневі, бо вона рідна сестра, негативно відносилась до України й таке інше. На Кусок і подібні йому місця вона, та й Саня, дивились з погордою: їм в Одесу або в Київ хотілось... Здавалось, що тільки там їм буде добре. Одержавши посаду в Кусок, Саня поїхав в Кишинів, щоб устигти сім'ю. Але у нього, як завжди, було свої протилежні думки в голові:

вісті мій 1-ий том і листи, але від нього ні звука. Глухий. Так як і Сам був у останні роки свого життя. Бідняга наш Олександр Молодчанський! Те, що ти мені переслав про його кінець, було для мене тільки потвердженням того, що передбачалось. Живучи в Одесі, він весь час боявся, що якінка зрадить його. Але все надіявся, що людське якось обійдеться... Не обійшлось, і це згубило його. Зняла голову клята молодичка! Його сімейне життя було повторенням двох характерів: міцнішої уяви слабшого. Жінки Сашка й дітей його. Але знов — „нічого не поробиш"... Такий закон життя.

Тепер про твої справи. Академія Наук — це як старець всеукраїнський, що лежить на місці. Нічого путящого від неї сподіватись на твою бібліографію не можна. Ще я знаю з прикладу: Д.І. Багалій — етнограф передав туди свої записи

пісень (голос і слова) і йому сказано що видрукувати любив видрукував, а того дар – це щось на відстані кількох проблематичне. Я думаю, що тобі твій менеджер треба використовувати для твоєї майбутньої книжки „Катеринославщина" (чи як інакше назвати її, тільки не „Дніпростроївщина"), про яку я Вам писав тоді. До речі стихій, що ти Вже написав, і тих, що напишеш, ти зробиш якусь єдину, об'єднуючу смислово-передмову і помістиш широкими перспективами, а на окремі теми додасиш бібліографію. Буде гарно й цінно. І буде памятник твого імя на Катеринославщині. Думаю, що коли добре влаштувати книгу, додавши до неї знімків, то можна буде найти і видавництво, що пустить її в світ і тобі грошовий гонорар виплатить.

Як там чуні люде поїдять нічку з твої рибки. Це моя думка. Може помиляюсь, бо не знаю всіх подробиць справи.

Ти згадав про В.І. Гонтаревича. Здоров це жилавий трун. Хворобу свого (артеріосклероз) довела його майже до ідіотизму: він не пригадає навіть свого власного, де живе, скільки в кришталі, де на фронті кількість просипрела і що потрібно до рук (записок тепер не сприймає), ходить під себе... Жовтий знак...

Ти сповіщи письменник, чи потішився цим літом? Нічого певного сказати не можу. Хотілось би побувати в Криму, в будинку відпочинка на Ай-Петрі, чи в Алушті. Проте вирішальне слово і місце, куди їхати, ще досі немає. І не знаю, чи вдасться

пенсію, чи ні. Ясна річ, що на 30 корбованців жити не можна і мос. сьє Ж. так що жду і жду. Жінка з хлопцем усе того вимагає від мене. Мадемуазель Наталі хотіла вийти, та в сім'ї без нас було дуже несолодко: хворіли діти без кінця, ліки, обтрішки, не дивлячись на те, що „Жура" платить 100 корб. місяць і „Енциклопедія" Ґр. Мих. Залишила більше 300 корб.

Одержав пропозицію від „Книгоспілки" написати спогади про 1917 рік по 150 корб. за аркуш (форматі 1/4), але по-ки що не маю охоти до цієї праці. Кінчаю. Пробач.

Цілую всіх Вас. Хрінко бідкається. Нехай Бог вам дасть і щастя Вас. Будьте здорові.

Твій М. Грушевський

росте, крім бур'янів, а шкідники – без руки і ручаїні – знищують усе, що тільки висунеться з землі: редьку, цибулю, картоплю... Треба б просто перебратися на інший на Дніпрян, але ж і йому видати не можна. Та і міжнародні браки кинувати не можу: є у мене дуже цікава робота, на яку покладаю великі надії, але про яку нікому не говорю. І тобі не скажу зараз. Бо здається у мене виходить щось, що на що більше надіятися, від того найменше мати. Іноді просто нуль.

Писав тобі і про те, що повість уже видали під назвою „Жорж". Думаю, що його здати не можна буде: через брак паперу. Мій не зміг видрукувати і одні мої книги „Золотий Кулер" і „Вогні" видавництва справа зараз переживає кризу

У мене тепер набралося матеріялу на 15 томів, та ба!.. з тим матеріялом довідатися у чому річ. А все таки не сам не кидаю і надіялся на кращє - так само. Бо як уварити ту надію, що довелося дитячі не сам, що буде Хмільовим. Але я це не вважаю із скрутного становища. Коли це голова здатна працювати і організм слухняний, добре знати і пити. Вино знаття. Дуже вкоханий, але що за роботи, коли не молодий.

Всі ми дарма, цілою сім'єю, живемо в Харкові, тільки Лідін чоловік обслуже 5 місяців „відсутній", зараз перебуває, де він був. Жінко повернуть, але ніяк не дізнаюсь. Збираюсь їздити до його і вважаю їдуть і це, звичайно, в кінець руйнує будівництво

Віра з головними своїми була
зовсім незгодними виїзжали до Єлі-
савета, одержали уже було перевід сюди-
бувший, ніяк не могли знайти місця, під-
шукали квартиру, але їх затримали
в Херсоні: Лєвка і Харик – на перевід
до Єлісавета, а Одеса і Херсон за зай-
вими на місці. В Єлісаветі ми збира-
лись досить добре, але трудно сказати,
де в остаточному рахунку було
краще. Єлісавет їм дуже подобався.

Більше у нас новин немає ніяких,
а про минуле, – про голод, людоїдство,
розбої і крадіжки – не сами не хо-
чемо, руки не піднімаються. За-
раз у нас передбачається надзви-
чайно гарний урожай. Такий, який
був у ~~1916~~ 1919 році (коли урядові не
було до цих дрібниць, які ніяк не хотіли
організуватись). Може якийсь пора

щас.

В другій книжці „Радянської Літератури" надруковано мої оповідання „У Великій Кінці" – дрочильня. Гонорару ще не одержав. Також одержав запрошення на відпочинок у санаторії Спілки Радянських Письменників України у Межигір'ї (біля Києва). Обіцяють, коли поїдуть відпочивати самі, або Ткач з родиною, вислати путівку. Але не повідомляють, що конкурсних іспитів треба в аспірантурі. Послав заявку на ім'я Хвильового. – Не тягло було до Інституту літератури у Межигір'ї!

Все і все. Всі наші вітання тебе і Вам. Вчуся, і в цьому році тобі дрочитиму рясніше та дужче. Віра і Ліда дуже побажають: не відставати.

Цілую щільно тебе. Будь здорова.

М. Ірчан

Милая и дорогая
Нателья Гавриловна!

Его уже нет: у Вас мужа и друга, а у меня последнего брата и последнего искреннего друга. Умер и так неожиданно, для меня ожидаемо, даже не видевшего его и только из писем догадывавшегося, что здоровье его быстрыми темпами идет к упадку. Не думал я, что мне суждено пережить его, но никак ничего не знаст и ничего не может предполагать! Все делается помимо нашей воли и желания.

Ах Митя, Митя! Как я желал, чтоб не мог убедить его еще хоть один раз живым и не могу отдать после

ний братский долг усопшему! Материнскость и несчастье сыплются в этом году на нас как из рога изобилия. И важнейшее из них-чуть было не потеряли Соню, так она болела, а затем отняли у меня пенсию и мы вот уже семнадцать месяцев сидим без гроша. Не писал я об этом Мите, чтобы не беспокоить его: он был так отзывчив на радости и печали родных. Только радостей по-настоящему было немного, а печалей больше чем достаточно. Теперь для него нет уже ни того ни другого...

Дорогая Наталья Гавриловна, когда немного очнётесь от удара, напишите мне подробнее о последних месяцах и днях дорогого Мити и о его конце, чтобы я теснее мог войти в обстоя-

мельницы печального конца и дружескими словами горячего откликнется утешенья.

Все мы ходим под Богом и неизвестно, когда ударит чей час. Удар неизбежен и в нем единственное печальное утешение наше.

Сеня, Лида и Шурик откликнулись незабвенной покойника. Из всех моих друзей он был самый сердечный и добрый самый искренний и правдивый, обладал всеми качествами одно другое и хорошее

Не бывать, не бывать, чего мы потеряли!..

Будьте и от нас на свежую могилу горсть земли.

Любящий Вас и искренно сочувствующий Вашему горю И. Гудзенко

22. VI. 936

Крепко целую дорогого Сережу. Теперь у него осталась одна только Мама... Как и у Мамы осталась один Сережа. Живите в любви и согласии и поддерживайте друг друга.